

UOT 811.411.21

Əliyeva Tahirə,
AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu
Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 26
e-mail: aliyeva.tahira1@gmail.com

ƏRƏBŞÜNASLIĞIN ZİRVƏDƏ OLDUĞU DÖVR

Açar sözlər: *ərəbşünaslıq, T.A.Şumovski, İslam.*

Giriş. “XX əsrin 30-cu illərində dil, ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizi tədqiq etməyə imkan verməmişlər” fikrini təkzib etmək məqsədi ilə bu yazını yazmaq qərarına gəldim. Krackovski, Bartold, Bertels, Marr, Struve, Piqulevskaya, Orbeli, Yuşmanov, Şumovski, Yakubovski, Kuzmin, Petrov, Eberman, Ode-Vasilyeva, Kaşalyova, Salye, Vilençik, Tsereteli, Kovalevski, Freyman, Muratov, Samoyloviç, Kokovtsov, Şerbatskoy, Konrad, Alekseyev, Genko, Riftin və başqaları kimi sözün əsl mənasında həqiqi alimlər məhz bu illərdə yaşayıb yaratmış, şərqşünaslıq elminə və islam mədəniyyətinə öz əvəzolunmaz töhfələrini vermişlər. İslam tarixi və ədəbiyyatına dərin hörmətlə yanaşan qeyri millətlərə mənsub olan bu alimlərin məhz Sovet dövründə şərq elmləri sahəsində cəsarətlə apardıqları mükəmməl tədqiqatlar buna sübutdur. İlk əvvəl Müqəddəs Quranın rus dilinə tərcüməsi və təfsiri, 6 cildə seçilmiş əsərlər və s. əsərlərin müəllifi, ərəb əlyazmalarının mahir tədqiqatçısı, 1930-cu ildə SSRİ Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutu Ərəb kabinetinin əsasını qoymuş, rus dilində yazılmış əsərlərində tez-tez “inşəAllah” kəliməsinə rast gəldiyimiz dahi akademik İ.Y. Kraçkovskiyanın başlamaq istəyirəm. Elmdə dəyərli zirvələri fəth etmək istəyən hər bir ərəbşünas onun məktəbini keçmişdi. Belə həqiqi alimlərdən birinin timsalında məhz 30-cu illərdə İslam Şərq elmi və mədəniyyəti sahəsində nə dərəcədə yüksək elmi kadrlar yetişdiyini nəzərinizə çatdırmaq istəyirəm. O, uzun müddət Azərbaycanda yaşamış, dünyada Quranı ilk dəfə nəzmlə tərcümə edən, bir çox şərq və qərb dillərindən tərcümələrin, ərəbşünaslıq elmində ilk dənizçilik ədəbiyyatı abidəsinin nəşri - “Əhməd ibn Məcidin 3 naməlum losiyası”, XV əsr ərəb naviqasiya ensiklopediyasının tənqidi nəşri (5 cildə), Əl-Məhri haqqında monoqrafiya, “Okean Ərəbistanı”, “Gəmiçi Sindbadın izi ilə”, “Oroksologiya: şərq-qərb filologiyası” və s. əsərlərin müəllifi Teodor Adamoviç Şumovski idi.

T.A.Şumovski 1913-cü ildə Jitomir şəhərində anadan olmuşdur. Birinci dünya müharibəsi illərində valideynləri ilə Şamaxıya köçür və uşaqlığı orada keçir. Şamaxının məscidləri, qəbristanlıqlarındakı ərəb yazıları onda bu dili öyrənməyə həvəs yaradır. Moskva Dağ-mədən institutunu bitirib şaxtada işləməsinə baxmayaraq ərəbşünas olmaq arzusu ondan əl çəkmir. Akademik Marra məktub yazır, öyrənir ki, Leninqrاد Tarix-Linqvistika institutu var və 1932-ci ildə o institutun tələbəsi olur. Akademiklər Struve, Kraçkovski, müxbir üzv Yuşmanov kimi müəllimlərdən dərslər alır. Bu məhsuldar illər eyni zamanda məşəqqətli idi. 1938-ci ildə ilk dəfə həbs olunur (Polşa əsilli olduğunu gizlətməkdə, Lev Qumilyov və N.Yerexoviçlə birlikdə tələbəlik illərində mifik tərəqqiçilər partiyası yaratmaqda və müxtəlif antisovet təbliğatında ittiham olunur), 1946-1948-ci illər düşərgədən buraxılır, Boroviç şəhərinə sürgün olunur. Həbsxana və düşərgələrdə də boş durmur, namizədlik işini bitirir, xarici dillər öyrənir, gərgin elmi işlə məşğul olur. 1948-1956-cı illərdə yenə məhbus olur. Akademik İ.A.Orbeli və N.V.Piqulevskayanın dəstəyi ilə 1956-cı ildə azadlığa çıxandan sonra SSRİ Elmlər Akademiyası Leninqrاد Şərqşünaslıq İnstitutuna işə daxil olur. 1968-ci ildə Moskvada tarix elmləri doktoru adına layiq görülür. Onun sonralar 1980-90-cı illərdə yazdığı əsərlər də ərəbşünaslığın inkişafına alternativ baxışlara görə öz həmkarları arasında elmi mübahisələrə səbəb olmuşdu. Alim 2012-ci

ildə 99 yaşında Sankt-Peterburqda vəfat etmiş və Volkovskoye qəbristanlığında müəllimi Kraçkovskinin yanında dəfn olunmuşdur.

T.A.Şumovski xatirələrində yazır: "Tələbəklik illərində Şərqi kitabxanasında işləyərkən ərəb mətni ilə 1592-ci ildə Romada yazılmış əlyazmaya rast gəldim. Əlyazma köhnə və lazımsız kimi fonda çıxarılmışdı. Onu Kraçkovskiyə göstərmək qərarına gəldim (1934-cü ildə onların tanışlığı belə başlayır). Yüksək dərəcədə alicənablığı və sadəliyi ilə fərqlənən alim məni qəbul etdi və məsləhətini verdi: "Elmi səmimi qəlbədən sevmək, ona can yandırmaq olar, amma elm təmtəraqlı ifadələri izhar etməyi sevmir, o sakit işlə, əməllə ona xidmət etməklə yaşayır. Qoy gələcəkdə başqaları sizin işləriniz barəsində yüksəkdən danışsınlar". Sonra Kraçkovskiy əlyazmaya baxdı və dedi: "Roma, panetsiy Nikolay... maraqlıdır, bu ad titul və rəqində yazılmışdır, yəqin ki, naşirdir. Əlimizdəki Qurandır, ərəbcə və latınca tərcüməsi. Amma niyə cəmi 22 surə?" Alim kabinetindəki kitab rəfinə yaxınlaşıb biblioqrafik toplunu götürür və vərəqləyərək deyir: "Romalıların dili ilə desək, hər kitabın öz taleyi var. Panetsiy dövrünün məşhur alimi olub və Quranın tam mətninin latın dilində tərcüməsini çap etdirmək istəmişdi. Lakin ona pul ayrılmadığı üçün öz vəsaiti hesabına yalnız 22 surə çap edə bilib. Roma katolik kilsəsinin başında duranlar yəqin ki, xristian dinindən başqa ədəbiyyat oxunmasının əleyhinə idilər. Ən maraqlısı odur ki, bir neçə əsr sonra bu müqəddəs kitabın yarımçıq tərcüməsi hansı yollarla gəlib Neva çayının sahilində yerləşən Leningradın (indi Sankt-Peterburq) kitabxanasına daxil olur. Görürsünüz mü kitabxanada işləmək nə qədər faydalıdır. Əgər siz bu kitabı görməsəydiniz kim bilir indi hansı zibillikdə idi. Ümid edirəm ki, gələcəkdə bu əlyazmanın tarixi, Quranın latın dilinə tərcüməsinin üslubu və s. araşdırılacaq. "1936-37-ci illər idi. Şumovski dünyanın ən zəngin xəzinələrindən olan Sankt-Peterburq akademik fondunda mühafizə olunan əlyazmalarla tanış olur və ərəb əlyazmalarını araşdırma üslubunu öyrənirdi. Son məşğələlərin birində Kraçkovskiy onun qarşısına qırmızı meşin cildə və naxışlı əlyazma qoydu və dedi: "Bu sizə sınaq üçün toplu əlyazmadır. Onun içərisindən birini seçin və 10 gündən sonra fikirlərinizi mənimlə bölüşün". Məcmuədə orta əsrlərdə ərəb və türk dillərində müxtəlif mövzularda yazılmış əsərlər var idi. Əhməd ibn Məcidin 3 əsəri onun diqqətini çəkir. Bunlar coğrafi adlarla dolu klassik kartoqrafiya (xəritəşünaslıq) nümunələrinə bənzəyirdi. Şumovski çox zəhmət və səbr tələb edən tədqiqatlara başlayır. Bu həmin o müəllif idi ki, fransız tədqiqatçısı Qabriel Ferran Vasko Da Qamanın gəmilərinin Afrikadan Hindistana onun başçılığı altında apardığını söyləyirdi. Məşhur naviqasiya (gəmiçilik) elmi nəzəriyyəçisi, dəniz bələdçisi Əhməd ibn Məcidin əlyazmalarının çoxu XVI əsrdən bəri itib batmışdı. Yalnız 2 məcmuə Paris Milli kitabxanasında saxlanmışdır. Məşhur Fransalı tədqiqatçılar Ferran və Qodfrua-Demombin 1912-ci ildə onları üzə çıxarıb tədqiq etmişdilər. Şumovskinin əlində olan isə həmin ərəb aliminin elmə məlum olmayan əsərlərinin Sankt-Peterburqda mühafizə olunan yeganə əlyazma nüsxəsi idi. O, tələbə ikən böyük riskə gedərək dünyada yeganə nüsxə olan bu əlyazmanı 2 aylıq yay tətili zamanı özü ilə Şamaxıya aparıb orada tədqiqatına davam etmişdi. Tətildən qayıdanda Kraçkovskiyə əlyazmanı özü ilə Şamaxıya aparıb təsvirini bitirdiyini söyləyəndə müəllimi təəccübdən duruxub qalmış, amma onu danlamamışdı. Həmin əlyazma indi də Sankt-Peterburqda xəzinədədir. Sonralar Şumovski nüsxədəki 1132 şəri öz əli ilə köçürür, tərcümə edir, göstəricilər tərtib edir, təfsirini verir. Əlyazmaya daxil olan hər üç poemanın sonunda "Dənizin 3 "şir"indən sonra gələn 4-cüsü Əhməd ibn Məcid yazılmışdı. Kim idi bu 3 "şir"? Bu sual onu çox düşündürür. Uzun illər əlyazmalar üzərində tədqiqat aparır. Türk admiralı Sidi Əli ibn Hüseyn Çələbinin (Katibi Rum) 1554-cü ildə yazdığı dəniz bələdçiliyi elmi haqqındakı ensiklopediyadan Əhməd ibn Məciddən əvvəlki 3 dəniz "şir"lərinin XII əsrdə yaşamış Lays ibn Kahlan, Məhəmməd ibn Şazan və Səhl ibn Aban olduğunu öyrənir. Məlum olur ki, Sidi Əli Rəis də öz növbəsində əsərini yazarkən bu 4 dənizçilərin, Süleyman ibn Əhməd və b. əsərlərindən bəhrələnməmişdi. Əhməd ibn Məcid "Faydalar kitabı"nın əvvəlində yazırdı: "3 dəniz şirinin dövründə Qərbdə Əbdüləziz ibn

Əhməd, Musa Kəndəgərli və Maymun ibn Xəlil məşhur kapitanlardan idilər. Onlardan da əvvəl Əhməd ibn Tabrui əsərlər yaratmışdı və dəniz şirləri onun əsərlərindən və Xavaşir ibn Yusif ibn Salah Ariqlinin təsvirlərindən istifadə etmişdilər. Sonuncu hicri 400-cü ildə (1009-1010) hindli Dabavkaranın gəmisində səyahət edirdi. Əhməd ibn Məcid Portuqaliyalıların Şərqi müstəmləkəyə çevirməsindən və oradakı xalqların faciəsindən yazırdı. Şumovski 1490-cı ildə yazılmış "Dəniz elmi qaydaları və əsaslarının tədqiqində faydalar kitabı" adlı bu əsər üzərində işləyərkən elmə məlum olmayan ölüb getmiş coğrafi adların şifrini açır. 176 səhifənin altında 1500-ə yaxın qeyd, rus dilinə tərcümənin altında 2700 izahlı şərh verir. Şumovski qərara gəlir ki, ərəblərin yüksək elmi inkişafı haqqında bizim bildiklərimiz azdır. Onun məşğul olduğu XV əsr əlyazması, XVI əsrdə yazılan Süleyman Məhrinin "Dayaq" əsəri və Çələbinin ensiklopediyası göstərir ki, ərəblərin gəmiçilik təcrübəsi Afrikadan İndoneziyaya, Hindistandan Çinə qədər okeanı fəth etmişdi. XVI əsrdə Portuqaliyalıların Şərqi istila etməsi ilə bu təcrübə məhv olmuş və ərəb xəritələri, losiyaları və terminləri portuqal coğrafiyası tərəfindən mənimsənmişdi. Nəhayət 1968-ci il martın 21-də Moskvada Elmlər Akademiyasının akt zalında aşağıdakı sözlər səsləndi: "Aralıq dənizi, Sakit okeanın bir hissəsi də daxil olmaqla Hind okeanının bütün bölgələrini kəşf edən qədim və müntəzəm ərəb dənizçilik elmi danılmaz tarixi faktdır və dünya mədəniyyəti tarixində ərəblərin rolunun lazımcına yüksək qiymətləndirilməsini tələb edir". Həmin il Şumovski doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir.

Gürcü xalqının mədəniyyət abidəsi olan Şota Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş qəhrəman" əsərindəki qəribə coğrafi adlar ərəb dəniz coğrafiyası ilə məşğul olduğundan bəri Şumovskiye tanış idi. "Şota Rustaveli poemasının coğrafi arealı" adlı məqaləsində o, əsərdəki adların çoxunun ərəb köklü olduğunu söyləyir. Poemadakı hadisələr ərəblərin şahı Rostevanın mülkündə başlayır. Şumovskinin fikrinə görə bura Şimali deyil, Romalıların "Arabia Felix" (Xoşbəxt Ərəbistan) dedikləri Cənubi Ərəbistandır. Tinatinin timsalında Səba kraliçası və hind filləri ilə Məkkəni mühasirəyə alan hökmdar (Bu barədə Quranın 105-ci surəsində deyilir: "Məgər Rəbbinin fil sahiblərinə nələr etdiyini görmədinmi?!"), Yəmən paytaxtı Ədən bizə Ədəm cənnətlərini xatırladır. Əsərin qəhrəmanlarından biri Tariyelin rütbəsi gürcü dilində "amirbari"dir. Bu söz və rus dilindəki "admiral" ərəbcə "əmir əl bəhr"dən ("dəniz hakimi") alınmadır. Əsərdə gəmi Mulqazanzari deyilən yerə gəlir. Ərəb sözü "mülk" və farsca "zəngi zar" (qızıl zəng). Zəng (ərəbcə Zənc) Afrikanın şərqində qızıl çıxarılan vilayətin adı. "Mulk-i Zəngi zər"- Qızıl Zəng diyarı Rustavelinin dilində Mulqazanzari olmuşdur (Zənzibar-indiki Tanzaniya). Poemada bu ölkənin hakimi "Nuradin-Pridonu" Şumovski "Nurəddin Fəridun" şəklində düzəldir. "Qulanşaro"- Hindistanın qərb sahilindəki Qulam şəhəri, "Usen"-Hüseyn (bu adın Məhəmməd peyğəmbərin nəvəsi İmam Hüseynin adından götürüldüyünü deyir), "Micnuri"-məcnun (divanə, cinli), "mulimi"-müəllim, "pateraki"-ərəbcə "xətər" (təhlükə) və s. Şumovski belə nəticəyə gəlir ki, Rustavelinin əsərindəki adlar qondarma deyil və bu əsər yəqin ki, şifahi yolla ilkin fars mənbəsindən alınmışdır.

Şumovski xatirələrində yazır: "1936-cı ildə Şərqsünaslıq institutunda Kraçkovsiyə yaxınlaşdım. O mənim əlimdə ərəbcə yazıları görüb nə olduğunu soruşdu. Mən Şeyxin (ərəblər ona "Şeyxdeyə müraciət edirdilər) baxışlarından utanaraq dedim: Mən sizə Şamaxılı şair Şirvaninin şeirlərini göstərmək istəyirəm. O özünü Ataallah Arrani adlandırır. "Bunları haradan tapmısınız, öz Şamaxınızdan?"- deyə Kraçkovski soruşur. "Bəli. Hələ məktəb illərində Şirvanşahların paytaxtı olan Şamaxının xarabalıqlarını gəzib dolaşmağı sevərdim. Öz-özümə fikirləşərdim ki, müharibə və zəlzələlərdə hər şey məhv ola bilməz, nə isə qalmalıdır. Yuxarı sinifdə oxuyarkən yerli ağsaqqal cərrah Sazonovun söhbətlərinə qulaq asmağı, arxeoloq Fituninin Şamaxı ətrafında apardığı qazıntı işləri haqqında məlumatları dinləməyi sevərdim. Hətta nə vaxtsa alim olub Şamaxının tarixini yazacağımı da düşünmüşdüm. İnstitutda

ərəb dilini öyrənəndən sonra tətil vaxtı həmin xarabalıqlardakı daşların üzərindəki yazıları oxumağa çalışırdım. Belə günlərin birində 1936-cı ilin iyul ayında şəhərin qədim hissəsindəki dağılmış məscidə gəldim. Böyük həyəət, sakitlik. Həyətin küncündə zirzəmi. Daş pilləkənlərlə aşağı düşdüm. Qara örtük altında məqbərə. Divar oyuğunda lampa yanır. Özümü itirdim. Əgər bir şeyə fanatı məni müqəddəsin qəbri önündə görsə nə olacaq? Əlbəttə mən ona Quranın çox ayələrini əzbər deyə bilərdim, amma o, “kafir burada nə gəzir” deyib məni oradan qova da bilərdi. Mən qorxmadan orada qalıb lampa işığında mis kasaların üzərindəki yazıları oxumağa başladım. Orada nə qədər qaldığım yadımda deyil. Çıxmaq istəyəndə qapının yanındakı divar oyuğunda əlyazmalar gördüm. İki Quran nüsxələri idi. Onların altında isə çarpaz bükülmüş şeir dolu bu dəftərlər. Şeirləri götürüb evə apardım və qərara gəldim ki, elmi-tənqidi nəşrini hazırlayım. “Onu sonadək dinləyən Kraçkovskiy dedi:”Şirvani Arrani adlı şair haqqında bir şey eşitməmişəm. Amma siz hələ tələbəsiniz, elm tələməyi sevmir. İnstitutu bitirdikdə lazımı qədər təcrübə əldə etdikdən sonra onunla məşğul olarsınız”. Şumovski müəllimindən ayrılıb gedir və yol boyu düşünüb qərara gəlir ki, nə ilə məşğul olur olsun, Şirvan şairi Arraninin “Qızıl gülün ləçəkləri” adlı divanı həmişə onun yanında olacaq və bu gündən başlayaraq hər gün hissə-hissə bu əsəri tədqiq edəcək. Daxildən bir səs ona deyir ki, o, qədim Şamaxı tarixi sənədini tapıb. 1936-37-ci illər Arraninin divanı üzərində çalışır. Dördüncü kursu bitirəndə o həqiqətən ustadının dediyi kimi yeni mövzu-Əhməd ibn Məcidin əlyazması ilə üzleşir, lakin hər iki əlyazma ilə işi həvəslə davam etdirir, birini o birindən ayırmadan, çünki hər iki əlyazma kəşf idi və o bu kəşflərin tezliklə insanlara onun əməyi sayəsində tədqiq edilib çatdırılmasını istəyirdi. 1937-ci ilin sonunda Kraçkovskiy ondan Arrani barəsində soruşduqda (müəllimi tələbəsinin əlinə keçən əlyazmanı oxumamış əl çəkməyəcəyini bilirdi) deyir ki, Arrani haqqında heç bir məlumat yoxdur. Onun əlindəki divan Əhməd ibn Məcidlə eyni dövrdə yaşamış Arraninin yeganə əlyazma nüsxəsi idi. Ancaq öz şeirlərindən onun Kür çayının aşağı axarından-Arrandan Xaqani, Əbul Ulya, Hacı Şirvani, Seyid Əzim Şirvani, Şirvanzadə, Sabir və başqaları kimi şairlərini yurdu olan Şamaxıya gəldiyini bilir. Zamanında Arranini Şirvanşah sarayına dəvət edirlər. O ədalətsizlikdən yazır, əyanları tənqid edir, şahın özünü tənqid edəndə şah onun bütün əsərlərini yandımağı və özünü zindana atmağı əmr edir. Zindanda qaldığı illərdə Arrani “Zindaniyyət” adlı əsərini yazır. Şah onu azad edəndən sonra icazə alıb Məkkəyə gedir, bir çox ölkələri gəzir və qocalıqda Şirvana qayıdır. Ölüm tarixi bilinmir. Yeganə nüsxə isə Sankt-Peterburqa gəlib çatmışdır (əgər Şumovski onu məqbərədən gizlicə götürüb özü ilə buraya gətirməsəydi, kim bilir neçə illər əlyazma qatı açılmamış qalacaqdı). Şumovski Arraninin əsərlərini rus dilinə tərcümə edir. Uzun illər sonra o, tərcümələrini Kraçkovsiyə göstərmək istəyəndə o artıq həyatda yox idi. Şumovskinin tərcümələrindən bir neçə nümunəni oxuculara təqdim etmək istərdim:

Я не из тех, кто не знакомы с честью.
Законам нашим слуги и отцы
Приобретают силою и лестью
К стадам стада и ко дворцам дворцы.

*

Я – мусульманин. Тот, кем славен Хашим,^{*}
Изрек от Бога то, что молвлю я:
«Не поклоняюсь идолам я вашим,
Вам – ваша вера, а уж мне – моя».[†]

* Т.е. основатель ислама Мухаммад, происходивший из рода Хашим мекканского племени Курайш.

† Коран, сура 109 – «Неверные».

* Сыны Али-последователи Али ибн Абу Талиба, зятя пророка

Если ты с ложью в обнимку идешь,
Бедный безумец, ты с ней пропадешь:
Бедный безумец, ты с ней пропадешь:
Слабого сильным, но сильного слабым
Делает ложь.

*

Как хорошо в раю сынам Али! *
Безвольный пленник радостей земли,
Я, Аррани, таких блаженств не стою,
Как мирных вод не стоят корабли.

*

Боже миров, ропот прости Аррани!
Трупы молчат – в труп обрати Аррани!
Эй, придержи мысль и язык, нечестивец!
С Богом живых так не шути, Аррани.

Şumovskiy 1977-ci ildə xatirələrinin sonunda yazır: "Məndən hansı işlərimin daha çox elmi dəyəri olduğunu hesab edirəm deyə soruşsalar, cəmi 3 kitabın adlarını çəkərdim: "Ərəblər və dəniz", "Ərəbşünaslıq dəryasında" və "Ərəbşünasın xatirələri". Çünki ciddi peşəkar dildə xüsusi terminologiya ilə yazılmış əsərlər yalnız dar çərçivədə mütəxəssislər üçün maraqlıdır. Bununla belə hər bir elmi kəşf bütün insanlara xidmət etməlidir (rentgen şüaları və ya elektron hesablayıcı maşınları yada salın).

Nəticə. Alimin qayəsi cəmiyyətə xeyir gətirməkdir. Bu son kitablarda müəllif əldə etdiyini bütün insanlara çatdırmaq istəmişdir. Bu alimin son məqsədidir və tam əminliklə deyə bilər ki, o məqsədinə nail olmuşdur. Ən kiçik təcrübə belə, əgər o səmimidirsə, insan qəlbinin xəzinəsini doldurur, insanı daxili kamilliyə doğru aparır. Cildlərlə elmi əsərlərin müəllifi İ.Y. Kraçkovskini vaxtilə Sovet dövləti alimə ümumxalq şöhrəti qazandıran məhz "Ərəb əlyazmaları üzərində işləyərkən" adlı kitabına görə 1-ci dərəcəli Dövlət mükafatına layiq görmüşdü. "Stalin repressiyası" deyilən illərin bu alimlərin elmi-zehni potensialına zərəri olmamışdı. Onlar məhz 30-cu illərdə elmə yüksək səviyyədə xidmət etmiş və sözün əsl mənasında həqiqi alimlər olaraq həyatda iz qoyub bu dünyadan köçmüşlər. Allahdan rəhmət diləyir, ruhları qarşısında baş əyirik.

Ədəbiyyat:

1. Крачковский И.Ю. Избранные сочинения. В 6-ти т. М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1958.
2. Шумовский Т.А. Воспоминания арабиста. Л.: Изд-во «Наука», Ленингр. отд-ние, 1977.

Алиева Таура

ПЕРИОД РАСЦВЕТА АРАБИСТИКИ

Резюме

В статье опровергается бытующее мнение о нежелательности исследований в области востоковедения, религии и притеснениях в Сталинское время исследователей в этих областях. Наоборот, именно в тот период был расцвет арабистики в СССР и такими выдающимися учеными-востоковедами тех времен как Крачковский И.Ю., Шумовский Т.А. и другими были созданы шедевры науки востоковедения, осуществлены переводы основополагающих произведений мусульманского мира.

Ключевые слова: арабистика, Т.А. Шумовский, ислам

Aliyeva Tahirə

THE BLOSSOMING FORTH OF ARAB STUDIES

Summary

The article refutes the prevailing opinion about the undesirability of research in the field of oriental studies, religion and oppression in the Stalin era of researchers in these areas. On the contrary, it was precisely at that time that the flourishing of Arabic studies in the USSR and such outstanding oriental scholars of those times as Krachkovsky I.Y., Shumovsky T.A. and others created the masterpieces of the science of oriental studies, carried out translations of the fundamental works of the Muslim world.

Keywords: *arabistics, T.A.Shumovsky, Islam*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 07.06.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 18.06.2020

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor **Azadə Rüstəmovə**
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.